

"ותן חלקנו בתורתך"

מִיָּד הַזֵּה הַיּוֹם הַזֶּה יִשְׁמַע ה' אֱלֹהֵינוּ

"ותן חלקנו בתורתך"
סדרת שיעורים על
מעלת התורה ומקומה לימודה

מפני כי התורה הוא השכל העליון וקשה לקנות התורה שהיא שכל העליון, לכך צריך שיהיה אל האדם הכנה לקבל התורה ואל"כ לא יקבל אותה. וההכנה שצריך לתורה הם דברים הרבה מאוד עד שהוא ראוי אל התורה, כי האדם הוא בעל גוף והתורה היא שכל אלהי, לכך צריך האדם שיהיה רחוק מן המדות שהם גשמיים וצריך לדבק במדה שהיא שכלית. ועיקר המדה שהיא שכלית היא הענוה כמו שיתבאר ענין זה במקומו. ולכך אי אפשר לקנות התורה כי אם בעל מדה זאת:

ובפרק קמא דתענית (י"א), אמר רב חנינא בר אידי למה נמשלו דברי תורה למים דכתיב הוי כל צמא לכו למים לומר לך מה מים מניחין מקום גבוה והולכים למקום נמוך אף דברי תורה אין מתקיימים אלא במי שדעתו שפלה. ואמר רבי אושעיא למה נמשלו דברי תורה בג' משקין האלו כמים וכיון וכחלב דכתיב הוי כל צמא לכו למים וכתיב ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב לומר לך מה שלשה מיני משקין הללו אין מתקיימין אלא בפחות שבכלים אף דברי תורה אין מתקיימים אלא במי שדעתו שפלה עליו והיינו דאמרה ליה ברתיה דקיסר לרבי יהושע בן חנניא אי חכמה מפוארה בכלי מכווער אמר לה בתי אביך במאי רמא חמרא אמרה ליה במאני דפחרא אמר כולי עלמא במאני דפחרא ואביך במאני דפחרא אמרה ליה במאי נירמי אמר לה כגון אתון דחשיבתו רמו בנמא דכספא ודהבא

אזלא רמי לחמריה במאני דדהבא וכספא תקיף אמר לה לברתיה מאן אמר לך הכי אמרה ליה רבי יהושע בן חנניא אמר ליה אמאי אמרת לה הכי אמר ליה כי היכי דאמרה לי איהי הכי אמרי לה והא איכא דשפירי וגמירי אי הוו סנו טפי הוו גמירי ר"א אומר מה שלשה משקין הללו נפסלים בהיסח הדעת אף דברי תורה משתכחים בהיסח הדעת עד כאן. במאמר הזה בא לבאר איזה מדה ידבק בה עד שמצד אותה מדה אפשר שיזכה לתורה, וזולת המדה אי אפשר, בשום אופן שיגיע אל התורה, והמדה הזאת היא הענוה. ומדה העצמית שגרמה למשה שהיה מקבל התורה, היא הענוה אשר היתה עמו יותר מעם כל אדם אשר על פני האדמה ולכך זכה לתורה. וכמו שאמרנו זכרונם לברכה באגדה בפרק ר"ע (שבת פ"ט ע"א) הואיל ומעטת את עצמך תקרא התורה על שמך שנאמר זכרו תורת משה עבדי וכמו שמבואר. ובעירובין (נ"ה ע"א) אצל לא בשמים היא לא בגסי רוח היא, שאין להתורה שייכות כלל לגס רוח שהוא בעל מדה גשמית, וראיה לזה כי לשון גסות מורה על עבות וגסות והעבות הוא לגשם. ועוד הגשם יש לו רחקים מוגבלים, והוא מדת גס רוח שהוא מגביל עצמו בגדלות לומר כי כך וכך גדול הוא, לכך אין ראוי מדה זאת אל התורה שהיא שכלית ולא יכנס השכל בגדר הגבול אשר הגבול הוא שייך אל דבר הגשמי.

א"כ יסוד הבריאה ושלמותה תלוי בשלמות הענוה, ואמרו חז"ל במד"ר ע"פ בראשית ברא אלהים ה' ויענותו תרבינו בנוהג שבעולם מלך בשו"ד מזכיר שמו ואח"כ מזכיר מעשיו, אבל הקב"ה הזכיר מעשיו ואח"כ הזכיר שמו. שמצד שהענוה היא יסוד כל השלמות של תכלית הבריאה רמזה הוא יתעלה בפתח דברי תורה"ק. ולפי"ז י"ל שני ענינים בענוה. הא' מצד הכרת רוממותו ית' לא יחשב אצלו רצונו כלל נגד רצון קונו, והב' מצד הבחנתו השלמה שמבלעדו ית' אין מציאות כלל לא יהי במציאות שום רצון אצלו וזולת רצונו ית'. ונמצא שיראה היא מצד חכמה וענוה מצד רצון, ורצון הוא יותר נשגב בענינו מחכמה, שהחכמה היא כלי-תשמיש שהרצון השלם מתגלה על ידו. א"כ מה גדול ערך המרגלית הטובה שבפי חז"ל (א): "מה שעשתה חכמה עטרה לראשה עשתה ענוה עקב לסוליתה".

ישנו פסוק מפורש, הקובע שענוה שייכת לעצם הגדרתם של ישראל: "רוצה ד' בעמו, יפאר עוים בישועתו" 160. ענוה נקבעת בתוך מסכת סגולתנו, שודי כל ערכנו בא לנו לא כתוצאה מעבודתנו, אלא משום שכך נוצרנו. לכן אין לנו במה להתפאר בכל כשרוננו, כי לא שלנו הוא אלא מתנת אלוהים, לא "בחכמתי כי נבנותי" 161. לפעמים יש אדם בעל כישרון שמתפאר. ברור שיש לכישרון זה ערך ומעלה, והוא צריך להשתמש בו כדי להתקדם, אבל האם יש לו להתפאר בו? שיקר והבל הבליים האם הוא עשה לעצמו את הכישרון הזה? הרי הוא מתנת אלוהים הקודש-ברוך-הוא יצר את הגד הנשמי והפסיכולוגי של אדם זה בצורה כזו. אם בכל זאת הוא מתפאר, אין בכך שום צדק והגיון, אלא טעות ופשע. אבל אם אדם מתמיד ושקדן ללמוד תורה, על כך רשאי הוא להתפאר, משום שזה נבע מעבודתו וממצו. כך הוא בענינים גשמיים: אדם שנתעשר ללא שום מאמץ ועבודה מצידו, אין לו במה להתפאר, אבל מי שפעל במרץ רב ועשה חיל מכוח עבודתו ומאמציו — יכול להתפאר 162.

לכן חז"ל ציוו: "הוי שקוד ללמוד תורה" 163, כדי לגלות את הכישרון, את המתנה שניתנה לנו ביצירת נשמתנו. השקידה מראה את יראת השמים, את השייכות ואת האמונה. וזה המובן האמיתי של הענוה, הנמשכת מן האמונה שד' יצר את האדם בחכמה. על-כן כל היהדות נבונה על ענוה, שהיא יסוד כל המידות הטובות. ומתוך סדרת נפש של ענוה, זוכים לסייעתא דשמיא ולהשראת שכינה.

כח רבי יוסי הגלילי אומר: בְּשֵׁעָה שֶׁבָּא הַקְּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא לְתַן תּוֹרָה בְּסִינַי, הָיוּ הַהָרִים רְצִים וּמְדִינִים אֵלּוּ עִם אֵלּוּ, זֶה אֹמֵר עָלַי הַתּוֹרָה נִתְּנָת זֶה אֹמֵר עָלַי הַתּוֹרָה נִתְּנָת. תְּבוּד
בָּא מִבֵּית-אֵילִים וְכָרְמֵל מֵאֶסְפֵּרְמִיא. תְּבוּד אֹמֵר:
עָלַי נָא! שְׁתַּשְׂרָה שְׁכִינְתָּה, שְׂאֵנִי גְבוּהַ מִכָּל הַהָרִים וְלֹא יֵרְדוּ עָלַי מִי הַפְּבוּל. בְּרַמֵּל אֹמֵר: עָלַי נָא! שְׁתַּשְׂרָה שְׁכִינְתָּה, שְׂאֵנִי תַחְמַצְעִתִּי בַתְּוֹךְ וְעָלַי עֲבֹרוּ אֶת הַיָּם. [שְׂנָאֵמֵר (ירמיהו מו):] "כִּי כַתְּבוּד בְּהָרִים וּכְכֹרְמֵל בֵּינִי יְבוּא". בֵּינָן שְׂרָאָה סִינַי שְׁהֵם מִתְגַּרְרִים זֶה בְּזֶה, הַשְּׁפִיל אֶת עַצְמוֹ. אָמֵר הַקְּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא: כָּלְכֶם פְּסוּלִים, כָּלְכֶם נַעֲשִׂית עֲבוֹדַת-פּוֹכְבִים עַל רֵאשִׁיכֶם, שְׂנָאֵמֵר (מסילס סח): "לִמָּה תִרְצְדוּן הָרִים וּבְנִינִים הָהָר חֲמֹד אֵלִידִים לְשִׁבְחָתוֹ" — זֶה סִינַי, שְׂלֹא נַעֲשִׂית עֲבוֹדַת-פּוֹכְבִים עָלָיו. אָמֵר הַקְּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא: אֵין רְצוֹנִי אֵלָא בְּסִינַי שְׁהוּא שְׁפִיל אֶת מְכַלְכֶם, שְׂנָאֵמֵר (מסילס קלח): "כִּי-יִרְם ה' וְשָׁפַל יִרְאָה וְגִבַּת מִמְּרָתָךְ יִדְעֵ".

דָּבָר אַחֵר גְּאֻנָת אָדָם תִּשְׁפִּילֵנוּ זֶה תְּבוּד וְכָרְמֵל שֶׁבָּאוּ מִסוּף הָעוֹלָם מִתְּגָאִים לִמְרָ שְׂאֵנִי גְבוּהִים וְעָלִינוּ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא נוֹתֵן אֶת הַתּוֹרָה 'שְׁפִיל רִוּת יִתְמַךְ כְּבוֹד' זֶה סִינַי שְׁהַשְּׁפִיל אֶת עַצְמוֹ לִמְרָ שְׂאֵנִי נְמוּךְ וְעַל יְדֵי כֵן תִּתְמַךְ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא קְבוּדוֹ עָלָיו וְנִתְּנָה עָלָיו הַתּוֹרָה וְנָתַן לְכָל הַכְּבוֹד הַזֶּה כִּמָּה דְחִמָּא (שם יט. כ.) יְצַדֵּד ה' עַל הַר סִינַי.
מִיָּד הַזֵּה הַיּוֹם הַזֶּה יִשְׁמַע ה' אֱלֹהֵינוּ
דרש בר קפרא, מאי דכתיב למה תרצדון הרים גבנונים, יצתה בת קול ואמרה להם למה תרצו דין עם סיני כולכם בעלי מומים אתם אצל סיני, כתיב הכא גבנונים, וכתיב התם או גבן או דק, אמר רב אשי שי"מ האי מאן דיהיר בעל מום הוא

שֵׁת מִיָּד הַזֵּה הַיּוֹם הַזֶּה

מִיָּד הַזֵּה הַיּוֹם הַזֶּה

והנה השתלמות העונה בנויה על שני חלקים יסודיים: החלק הראשון הוא שלא יהיה נקנט בפניו ובלבבו למעט ע"ז את הוד האהבה ושמחת הסכרת הפנים הראויה לכל אדם בכל שעה. החלק השני הוא שאפילו יבאו דברים אדירים כאלה שהקנסה בהם ראויה היא כדי להטיל אימה ושאר צרכים, מ"מ לא יקפיד בלב, וזהו הדרך היותר נשגב. כי במצב שלא ניתן רשות כלל להתפתחות הרוגו גם בהוראה חיצונית אז עוד הכח מתרחב להגבילו, אבל כשהצורך מביא ליתן רשות לכת הרוגזא לחול, ועם זה יעצרהו מבלי לבא אל הלב להרעילו בקפיא פנימית, דבר זה דורש מנוחת הנפש קנינית אדירה מאד. ולשני אלה החלקים שלפי תכונתם ראוי שיספיק לו ג"כ הכשרון והתכונה לשני חלקים: החלק הראשון שישחק שם האדם המתעצם בהם הסביעית והתכונה המתגברת כשכבר החלה הפעולה לפעול כפי מדתה. ההגבלה המדוייקת הבאה עמה היא ודאי שלמות קנינית. ע"כ כדאי הוא הלל, לפי מדתו שראויה להיות למדה נהוגה בבני"א כולם, לאבד ע"י ארבע מאות זוז, על מכתן ההכרה של הסבלנות העומדת במצב מניעת ההקנסה שלא תתחיל לפעול כלל. וכדאי הוא עוד ר' מאות זוז אם תבא הבחינה על המעצור הניתן מבחירת הנפש ע"י השכלתה וקנינה המתעצם. והלל, מצד תכונתו הקנינית המשימה גבול וגדר גם למה שכבר החלה הפעולה ברשות התורה והיושר הגמור, שאם צריכה לבא ההקנסה, מה שבניסיון זה לפי עומק מדת הענוה לא היה גם לזה מקום, כיון שהרחבת חכמת ענותנותו ידעה להפוך לטובה את המאורע בלא שום הקנסה ובלא שום מיעוט הסכרת פנים. אבל אם גם היה בא הדבר לידי מעשה של הקנסה חיצונית מ"מ הלל לא יקפיד בלב, שע"ז כדאי ג"כ לחרות בזכרון טוב מופת לימודי מעשי, שקנין מדת ענוה טהורה כואת אפשרית היא לאדם, למען יחרץ כל חפץ חיים כאמת לרדוף אחריה במחקר ובמעשה התרגלותו להשיגה.

ע"ז אי, א"ה, ר"ה, ר"ה

11 **כך התורה הפקד לעולם.** ואמר כאשר מקבל התורה הוא חלק השם יתברך לפי שיוצא מן הגשמי להיות לו מדרגה השכלית ואז נחלו אל האדם מתעלה למעלה כאשר הוא חלק השם יתברך. וכאשר הוא מתגאה הקדוש ברוך הוא משפילו: כי השם יתברך הגביה אותו ומפני שהוא יתברך משפיל גאים משפיל אותו ביותר. וזה שאמר ולא עוד אלא ששוקפין אותו בקרקע, ר"ל שנדחה מן השם יתברך בכה, כי היה מעלה אותו השם יתברך ולא הגיע אל המעלה מצד עצמו ועתה הגיס דעתו לכך ששוקפין אותו בכה. לא כמו שאר אדם שיש לו המעלה מצד עצמו אין שוקפין אותו בכה כי ראוי אל המעלה מצד עצמו, אבל זה שלא היה לו הגדולה מצד עצמו רק השם יתברך הגביה אותו וכך מפלתו בכח מן השם יתברך. והתבאר לך כי לקנין התורה השכלית צריך הכנה עד שיקבל התורה, ועיקר הוא הענה כמו שבארנו למעלה, כי מדת ענוה יותר מכל המדות הכנה אל התורה:

מ"ז, מ"ז, כ"ג

וכאשר יתברר זה היטב

13 לאדם לא יעלה בלבבו שום תשוקה כלל כ"א מילוי רצון קונו ועשיית נחת-רוח לפניו. וזהו שאמרו חז"ל באדר"ג (א) על משרע"ה בענותו, ששלשה מוכי שחין הם והיתה דעתו של משה נמוכה מכולן, והיינו שכל כמה שמתברר אצל האדם איך שאינו נחשב מצד עצמו וכל החשיבות הנראית בו הוא רק מצד הבורא ית, והוא יתעלה הוא השלם-בתכלית הנכבד והנורא, יבחין שהוא חוץ משורת השכל והיושר שיהי פונה בהשתדלותו בעבור הטוב המגיע לו מצד: שהוא מגיע לו, כיון שיודע שיש בזה נח"ר להבורא ית, שכל התכליות והחפצים ראוי ומחויב שיהיו בטלים בערך התכלית הגדול והקדוש הזה שאין ערוך אליו, וכל מה שידע זה האמח יותר יגיע יותר לשלמות הרצון שיהי רצונו ממש כרצון קונו, מ"ז, מ"ז, מ"ז

8 ענה היא המדרגה השניה. לעומת המידה הראשונה שהיא ענין חברתי פשוט של יחסים טובים בין הבריות, ענה היא מדרגה קצת יותר עליונה. היא קיימת בשני מובנים. יש ענה כלפי הבריות, כאשר אין אדם מתנשא על רעהו, אינו חושב את עצמו לסוג אדם אחר, אדרבה, תמיד מוכן לעזור¹⁰. רבינו זצ"ל היה כידוע עני גדול שמעולם לא נתן שישרתו אותו. ואף בערוב ימיו, כאשר חלה מאוד, לקח בעצמו מה שהיה צריך. כמובן, כולם קפצו להושיט לו, אך הוא אמר: "יש דברים שלצערי איני יכול לעשות בעצמי, אך מה שאוכל לעשות לבד, לא אתן שישרתוני". מעשה שהתקיימה בביתו סעודת פדיון תבן, ובסופה הוא קם לפנות את הכלים. כולם קפצו למלאכה. אמר: "יש לי הזדמנות נדירה לשרת תלמידי-החכמים, ואתם מונעים זאת ממני".

10 אך מעל הענוה במונח התברתי כלפי הבריות, ומתנשאת הענוה כלפי רבונו-ש"עולם¹¹, כדברי חז"ל שכאשר הקדוש-ברוך-הוא משפיע גדולה לנשים, הם מתנאים, אך כאשר הוא משפיע גדולה לישראל, הם מתמעטים לפניו; השפיע גדולה לאברהם אבינו, אמר: "ואנכי עפר ואפר"¹²; למשה רבינו, אמר: "ונחננו מה"¹³; לדוד המלך, אמר: "ואנכי תולעת ולא איש"¹⁴. זאת ענה כלפי ד'. "חושקני בכס שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטין עצמכם לפני"¹⁵. ענה כלפי ד' היא הכרה שרבונו-ש"עולם הוא מקור הכל, שורש הכל. כל מה שיש לנו, אינו משלנו, אלא בא מרבונו-ש"עולם ואין לנו מה להתגאות בו. התורה מודיעה לנו שיש לנו סגולה ישראלית מיוחדת, וכי יש לנו להתגאות בכך! לא אנו עשוי את עצמנו אלא כך נבראנו. רבי יהודה הלוי מגדיר הכרה זו בארבע מילים: "הכל ממנו ולא ממנו"¹⁶, הכל ממנו יתברך ולא ממנו, מאיתנו. גם המציאות של ישראל רחמנים, היא יצירה אלוהית, "עם זו יצרתי לי"¹⁷. הענוה כלפי שמיא, היא המסדרת את יחסו הנכון של האדם כלפי רבונו-ש"עולם, ואת היחס הנכון של המידות הטובות, שבין אדם לחבירו. שהרי במועד מה עלינו להתנהג בשרות כלפי הבריות? מתוך מה האדיאליזם הגדול הזה? מתוך שזה הטבע הישראלי-המיוחד-שרבונו-ש"עולם הטבעי בנו.

הקנסה היא אכזרית לפי חכמת הבורא

10 **בפרק הנודר (גדרים נ"ה ע"א) מ"ד וממדבר**

מתנה וממתנה נחליאל ומנחליאל במות

כיון שעושה אדם את עצמו כמדבר שהוא מופקר לכל נתנה לו התורה. במתנה שנאמר וממדבר מתנה וכיון שנתנה לו נחלו אל שנאמר וממתנה נחליאל וכיון שנחלו אל עולה לגדולה שנאמר ומנחליאל במות ואם הגביה את עצמו הקדוש ברוך הוא משפילו שנאמר ומבמות הגיא ולא עוד אלא ששוקפין אותו בקרקע שנאמר ונשקפה על פני הישימון ואם חוזר בו הקדוש ברוך הוא מגביהו שנאמר כל גיא ינשא. פירוש דבר זה כמו שהתבאר לפני זה, כי אין התורה שייכת רק אל מי שאין לו גאווה הכלל שזה אצלו ולזה ראוי התורה. ועוד כי התורה גם כן היא הפקר לעולם, ולכך אין מתיחס אל התורה כי אם מי שהוא הפקר גם כן כמו שהיא התורה: ומה שהתורה היא הפקר, לפי שהתורה אינה מעולם הזה רק מעולם העליון, ולכך התורה היא אל הכל בשוה ואין לאחד חלק יותר מאחר, והכל הוא מצד הפשיטות שבתורה, ולפיכך כאשר הוא עושה עצמו הפקר לכל ויש בו מדת הפשיטות ראוי אליו התורה שהיא הפקר. ודבר זה בארו במדרש (במ"ר פ"א) התורה נתנה במדבר ובאש ובמים מה אלו הפקר לעולם

הכל ממנו ולא ממנו

אנכי נחף נדחף מעצמותי הפנימית לדבר על דבר התשובה. והגני נסלר בעצמי ממחשכתי: הראוי אנני לדבר ע"ד התשובה? כתבו ע"ד התשובה גדולי הדורות שעברו, הנביאים והחכמים היותר טהורים, החסידים היותר גדולים, ואין אוכל אנכי להתייצב בקהלם? אבל לא תוכל כל חולשה בעולם לפטרני מתביעתי הפנימית: מוכרח אני לדבר על דבר התשובה, ודוקא בצדה הספרותי והמעשי, להכנות ההבן שלה כדורנו, ולהגשמתה בחיים: כחיי הפרט וכחיי הכלל.

הקנסה היא אכזרית לפי חכמת הבורא